



พืชวิทยา

คำนำ

พืชสมุนไพร บำบัดพิษสัตว์

สมหมาย กระจำจลิต
สมศักดิ์ ไชยกุล
ประดิษฐ์ ตั้งสกุล
นิสากร รักษา
อุบลวรรณ อุโพธิ์

รายงานการวิจัยฉบับนี้เป็นฉบับที่ 2 ของการวิจัยพืชสมุนไพรที่ใช้บำบัดพิษสัตว์ของโครงการสวนสมุนไพรภาคใต้ มศว. สงขลา ซึ่งได้ดำเนินการสำรวจ เก็บรวบรวมพืชสมุนไพรใน 14 จังหวัดภาคใต้มาเพาะเลี้ยง ขยายพันธุ์ และศึกษาลักษณะทางพฤกษศาสตร์เพื่อจำแนกพืชออกตามวงศ์, สกุล และชนิด ทั้งนี้เป็นเพราะว่าชื่อสามัญที่ใช้กันในท้องถิ่นต่าง ๆ มักจะไม่ตรงกัน และบางครั้งก็ซ้ำซ้อนกันทั้งๆ ที่เป็นพืชคนละชนิด อันเป็นเหตุให้ผู้ที่ใช้พืชสมุนไพรเกิดการผิดพลาดขึ้นได้ จึงจำเป็นต้องจัดจำแนกเพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องตรงกันเสียก่อน การใช้จึงจะได้ผลเต็มที่

พืชสมุนไพรที่มีสรรพคุณในทางบำบัดพิษสัตว์ไว้นั้น ปรากฏว่ามีกระจายอยู่ในท้องที่ต่าง ๆ ของจังหวัดภาคใต้เป็นจำนวนมาก และการใช้พืชสมุนไพรเหล่านี้ของแต่ละท้องถิ่นแตกต่างกันออกไป จะมีซ้ำกันบ้างก็เป็นส่วนน้อย พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ส่วนมากจะเก็บมาจากป่าหรือแหล่งที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ มิได้มีการนำมาปลูกขยายพันธุ์เอาไว้ จึงนับวันจะมีปริมาณลดน้อยลงไปเรื่อย ผลที่สุดอาจจะทำให้สมุนไพรบางชนิดสูญพันธุ์ไปได้ โครงการสวนสมุนไพรภาคใต้ ในช่วงนี้จึงนับว่าเป็นช่วงที่สำคัญที่สุดช่วงหนึ่ง ที่จะทำให้พืชสมุนไพรที่มีสรรพคุณทางด้านนี้ยังคงมีอยู่ และสามารถอนุรักษ์การแก่ประชาชนที่สนใจได้ต่อไป

(ผศ.สมหมาย กระจำจลิต)

หัวหน้าโครงการวิจัยสวนสมุนไพรภาคใต้

พืชม

ชื่อวงศ์	Sapindaceae
ชื่อวิทยาศาสตร์	Cardiospermum halicacabum L.
ชื่อสามัญ	พืชม ฝักพืชม โคมกระพืชม พริ่อพืชม
การกระจาย	พบขึ้นทั่วไปทุกจังหวัดในภาคใต้
ลักษณะทางพฤกษศาสตร์	
ลักษณะทั่วไป	เป็นไม้ล้มลุก มีมือเกาะเลื้อยพันไปกับหลักหรือพืชอื่น ขยายพันธุ์โดยใช้เมล็ด
ลักษณะราก	เป็นระบบรากแก้ว ไม่มีการสะสมอาหาร
ลักษณะลำต้น	เป็นลำต้นเหนือดิน ลำต้นอ่อนมีสีเขียวโดยตลอด เป็นสันตามยาว ๔ สัน ไม่มีขน ไม่มีน้ำยาง มีกลิ่นฉุน
ลักษณะใบ	เป็นใบประกอบ ชนิดใบย่อย แตกออกสองข้างของแกน มีหูใบขนาดเล็กมากติดอยู่สองข้างของโคนก้านใบ ก้านใบรวมยาวประมาณ ๖ - ๗ ซม. ลักษณะเป็นสันเช่นเดียวกับลำต้น ขนาดใบยาว ๓ - ๕ ซม. กว้าง ๑ - ๒ ซม. ฐานใบแคบ ปลายใบแหลม ขอบใบหยักเป็นพู เนื้อใบบาง ผิวเรียบ ไม่มีขน การเรียงตัวของใบเป็นแบบสลับ



ภาพที่ ๑ พอ่อม



- ลักษณะดอก** เป็นดอกช่อ ออกตรงช่อใบ ช่อดอกเป็นชนิดที่ประกอบด้วย ช่อดอกย่อย ๓ ช่อ ที่แตกออกจากจุดเดียวกัน ช่อดอกย่อย แต่ละช่อเป็นชนิดที่ประกอบด้วยดอกย่อย ๒ ดอก ((monochacium) ดอกมีสีขาว ขนาดเล็ก เส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๕ ซม. กลีบเลี้ยงมี ๔ กลีบ สีเขียวแยกกัน และขนาดไม่เท่ากัน กลีบดอกมี ๔ กลีบ สีขาวอยู่แยกกัน เกสรตัวผู้มี ๑๐ อัน เป็นหมัน ๒ อัน ซึ่งเกสรตัวผู้ที่เป็นหมันมีลักษณะคล้ายกลีบดอก เกสรตัวเมียมี ๑ อัน รังไข่เป็นชนิด superior ovary มี ๓ ห้อง ไข่อ่อนมี ๑ ในแต่ละห้อง และติดที่แกนกลางของรังไข่
- ลักษณะผล** เป็นผลสด เนื้อของผลโป่งออกไม่ติดกับเมล็ด รูปทรงเป็นรูปสามเหลี่ยม
- ลักษณะทางนิเวศวิทยา** เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินที่มีอินทรีย์วัตถุ ความชื้นในดิน และความเข้มของแสงมาก
- ลักษณะการใช้ประโยชน์** ใช้รากชงกับสุราขาว พอกปากแผล แก้พิษงูเห่า



ไหลเผือก

ชื่อวงศ์	Simaroubaceae
ชื่อวิทยาศาสตร์	Eurycoma longifolia Jack
ชื่อสามัญ	ไหลเผือก ปลาไหลเผือก
การกระจาย	มีการกระจายทั่วทุกจังหวัดในภาคใต้
ลักษณะทางพฤกษศาสตร์	
ลักษณะทั่วไป	เป็นไม้พุ่มสูงประมาณ ๒ เมตร ไม้มีน้ำยาง ขยายพันธุ์โดยใช้เมล็ด
ลักษณะราก	เป็นระบบรากแก้ว ไม่มีการสะสมอาหาร
ลักษณะลำต้น	เป็นลำต้นตั้งตรงเหนือดิน แตกกิ่งก้านสาขาไม่มาก ผิวลำต้นมีขน ลำต้นอ่อนมีสีน้ำตาล ลำต้นแก่มีสีม่วงแดง ผิวลำต้นบาง ลำต้นกลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๒ ซม.
ลักษณะใบ	เป็นใบประกอบ ใบย่อยเรียง ๒ ข้างของแกนกลางใบ ใบกว้าง ๒.๕ ซม. ยาว ๘ ซม. ขอบใบเรียบ ปลายใบแหลมฐานใบกว้างไม่เท่ากัน ผิวใบเรียบเป็นมัน รูปรีถึงรูปไข่ (ovate) ไม่มีหูใบ ใบเรียงตัวสลับกันบนลำต้น ใบอ่อนเมื่อขยี้แล้วไม่เป็นรอยยับ
ลักษณะดอก	เป็นดอกช่อแบบ panicle ดอกมีขนาดเล็ก เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๐.๘ ซม. กลีบเลี้ยงมี ๕ กลีบ สีน้ำตาลตอนปลาย และสีแดงตอนโคนของดอก และมีขนทางด้านนอก เชื่อมติดกันตรงโคน กลีบเล็กน้อย กลีบดอกมีสีแดง ๕ กลีบอยู่แยกกัน สมมาตรของดอกเป็นแบบ radial เกสรตัวผู้มี ๑๕ อัน สั้นยาวไม่เท่ากัน โดยที่มี ๕ อันยาว และ ๑๐ อันสั้น และเป็นหมัน อับเรณูสีเหลืองมี ๔ ห้อง ก้านชูอับเรณูสีแดง เกสรตัวเมียมี ๑ อัน ยอดเกสรตัวเมีย (stigma) เป็นแฉก ๕ แฉก สีเหลือง รังไข่เป็นชนิด superior ovary มี ๕ ห้อง เห็นเป็นพูทางด้านนอก ๕ พู พวงรังไข่สีแดง และมีขนมาก ไข่ติดที่แกนกลางของรังไข่
ลักษณะทางนิเวศวิทยา	เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในป่าโปร่ง ความชื้นปานกลาง ต้องการปริมาณความเข้มของแสงมาก และชอบขึ้นในดินร่วนเหนียว
ลักษณะการใช้ประโยชน์	ใช้ส่วนของลำต้น ยาวประมาณ ๑ ซม. ให้ผู้ป่วยเคี้ยวหรือหมอมเคี้ยว ส่วนของน้ำใช้ดื่ม กากพอกปากแผล แก้พิษงูกะปะ

ภาพที่ ๒ ต้นโหนดเผือก



ช่อดอก



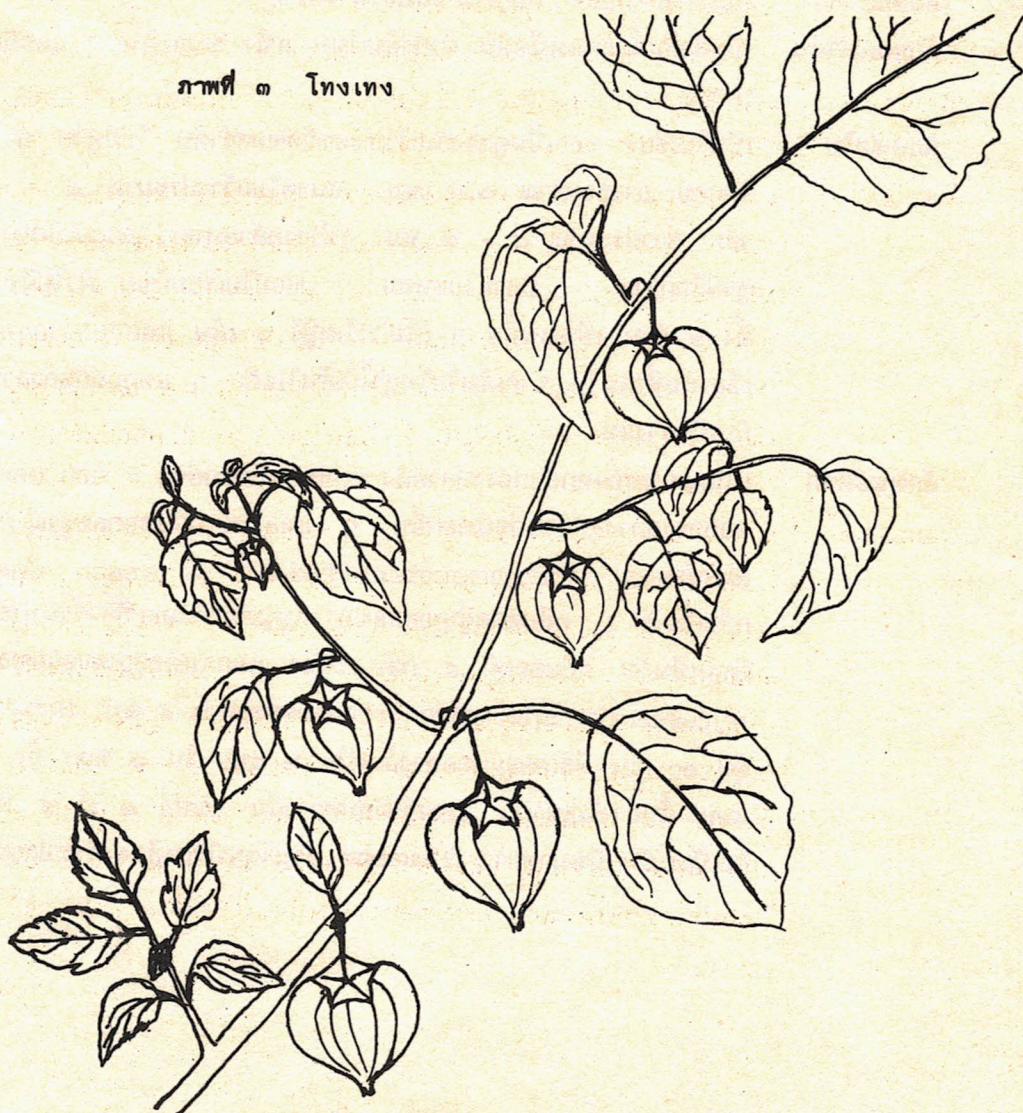


โทงเทง

ชื่อวงศ์	Solanaceae
ชื่อวิทยาศาสตร์	<i>Physalis minima</i> L.
ชื่อสามัญ	โทงเทง
การกระจาย	พบขึ้นทั่วไปในทุกจังหวัดภาคใต้
ลักษณะทางพฤกษศาสตร์	
ลักษณะทั่วไป	เป็นไม้ล้มลุก มีอายุประมาณ ๒ ปี สูงประมาณ ๘๐ ซม. ไม่มีน้ำยาง ขยายพันธุ์โดยการเพาะเมล็ด
ลักษณะราก	เป็นระบบรากแก้ว ไม่มีการสะสมอาหาร
ลักษณะลำต้น	เป็นลำต้นตั้งตรงเหนือดิน มีสีเขียวโดยตลอด มีขนสั้น ๆ ลำต้นเป็นสันตามยาว
ลักษณะใบ	เป็นใบเดี่ยว ออกสลับกัน ไม่มีหูใบ ก้านใบยาวประมาณ ๓ - ๔ ซม. ฐานใบ ๒ ข้างของเส้นกลางใบไม่เท่ากัน ส่วนกลางของใบกว้างที่สุด กว้างประมาณ ๔ ซม. ยาวประมาณ ๖.๕ ซม. ปลายใบแหลม ขอบใบหยักเล็กน้อยไม่สม่ำเสมอ เนื้อใบบาง มีขนสั้นทางด้านท้องใบมีมากกว่าหลังใบ
ลักษณะดอก	เป็นดอกเดี่ยวออกตรงซอกใบ เป็นดอกสมบูรณ์เพศ สมมาตรเป็นแบบ actinomorphic (radial)) เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๑.๕ ซม. กลีบเลี้ยงมี ๕ กลีบ สีเขียว โคนเชื่อมติดกัน ตอนปลายแยกเป็นแฉก กลีบดอกมี ๕ กลีบ สีเหลืองเชื่อมติดกันโดยตลอด เกสรตัวผู้มี ๕ อัน ติดกับโคนของกลีบดอก และอยู่สลับหว่างกับพูของกลีบดอก (alternate กับ corollalobe) เกสรตัวเมียมี ๑ อัน รังไข่มี ๒ ห้อง แต่ละห้องมีไข่อ่อนมาก ไข่อ่อนติดที่แกนกลางของรังไข่ ตำแหน่งของรังไข่เป็นแบบ superior
ลักษณะผล	เป็นผลสด ลักษณะกลมผิวเรียบเป็นมัน อยู่ภายในกลีบเลี้ยง ซึ่งขยายใหญ่ขึ้นมาห่อหุ้มคล้ายโคมไฟ
ลักษณะทางนิเวศวิทยา	ชอบขึ้นในที่ดินร่วนซุย มีปุ๋ยอินทรีย์พอสมควร และมีแสงแดดจัด
ลักษณะของการใช้ประโยชน์	ใช้ส่วนรากฝนกับสุรา ใช้น้ำต้มและชุปสำลีพอกปากแผล แก้กษัย



ภาพที่ ๓ โทงเทง





โคลงเคลง

ชื่อวงศ์	Rosaceae
ชื่อวิทยาศาสตร์	Melastoma normale
ชื่อสามัญ	โคลงเคลง
การกระจาย	มีกระจายตามท้องที่ทั่วไป
ลักษณะทางพฤกษศาสตร์	
ลักษณะทั่วไป	เป็นไม้พุ่ม มีอายุหลายปี สูงประมาณ ๑ - ๑.๕๐ เมตร ไม่มีน้ำยาง ขยายพันธุ์โดยการเพาะเมล็ด หรือปักชำ
ลักษณะราก	เป็นระบบรากแก้ว ไม่มีการสะสมอาหารที่ราก
ลักษณะลำต้น	เป็นลำต้นตั้งตรงเหนือดิน ผิวลำต้นมีขน แฉก ขนาดสั้น ๆ และมีสีน้ำตาล
ลักษณะใบ	เป็นใบเดี่ยว ออกเป็นคู่ตรงกันข้ามของข้อของลำต้น ไม่มีหูใบ ก้านใบกลม ยาวประมาณ ๐.๕ ซม. ขนาดใบกว้างประมาณ ๓ - ๔ ซม. ยาวประมาณ ๘ - ๙ ซม. รูปร่างคล้ายหอก (lanceolate) ฐานใบกว้าง ปลายใบแหลม ขอบใบเรียบมีขน ผิวใบมีขน ทั้ง ๒ ด้าน เป็นขนสั้น ๆ เส้นใบใหญ่มี ๓ เส้น แตกออกจากจุดๆ เดียวกันที่โคนใบ จากเส้นใบใหญ่นี้มีเส้นใบเล็ก ๆ แตกออกแล้วสานกันเป็นร่างแห
ลักษณะดอก	เป็นดอกช่อที่แตกออกตรงปลายกิ่ง แต่ละช่อมีดอกย่อย ๔ ดอก และดอกตรงกลางสุดบานก่อนดอกอื่น ๆ แต่ละดอกเป็นดอกสมบูรณ์เพศ สมมาตรแบบ actinomorphic (radial) มี bract สีแดง กลีบเลี้ยงมี ๕ กลีบติดอยู่บนขอบของ hypanthium ที่ผิวด้านนอก มีขนเป็นมัน กลีบดอกมี ๕ กลีบ สีม่วง แยกกันติดอยู่บนขอบของ hypanthium เส้นผ่าศูนย์กลางของดอกประมาณ ๕ ซม. เกสรตัวผู้มี ๑๐ อัน มีลักษณะแตกต่างกันเป็น ๒ แบบ ใน ๑ ดอก ทั้ง ๒ แบบ สันยาไม่เท่ากัน และเรียงสลับหว่างกัน แบบที่ ๑ มี ๕ อัน ไม่เป็นหมัน มีขนาดยาว filament ส่วนโคนมีสีเหลือง ส่วนปลายมี



ไคลง เกลง



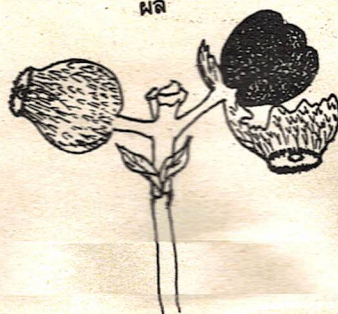
รูปตัดดอก



รูปตัดผล



ผล





สีม่วง anther สีม่วง ส่วนแบบที่สอง สั้นกว่าแบบแรก มีสีเหลืองตลอด
เป็นหมัน เกสรตัวเมียมี ๑ อัน ๕ ห้อง รังไข่เป็นแบบ superior
ไข่อ่อนติดที่แกนกลางของรังไข่ (axile placentation)
มีไข่อ่อนมากในแต่ละห้อง

ลักษณะผล เป็นผลสด เมื่อเวลาผลสุกเต็มที่เนื้อของผลด้านหนึ่งจะขาดออก
เนื่องจากแกนที่เมล็ดเกาะติดอยู่ มีการขยายใหญ่ขึ้น

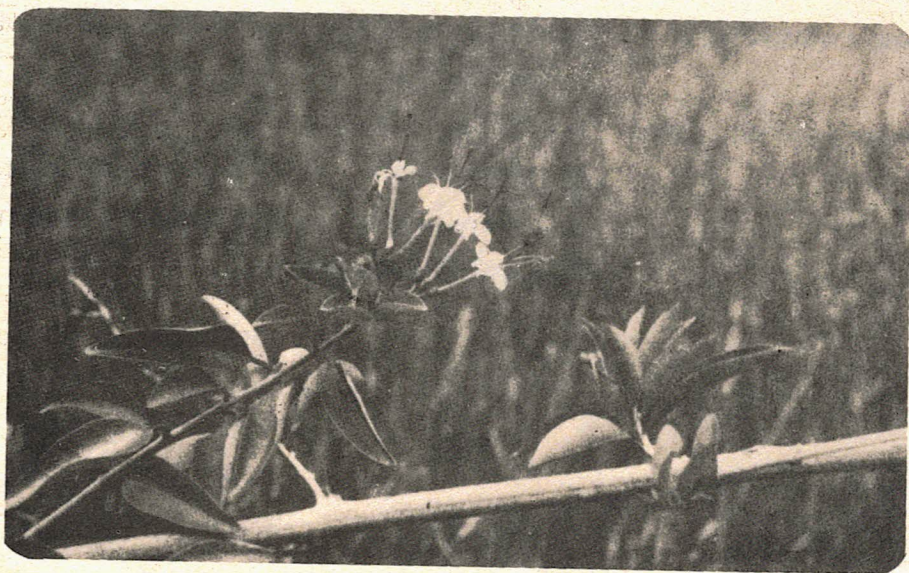
ลักษณะทางนิเวศวิทยา เป็นพืชที่ชอบขึ้นในป่าโปร่ง มีแสงมาก ดินปนทราย

ลักษณะของการใช้ประโยชน์ ใช้รักษาแผลเปื่อยเนื่องจากงูพิษกัด โดยใช้ราก
โคลงเคลงรวมกับลำต้นเสม็ด และฟ้าทะลายโจรทั้งต้น
ต้มกับสุราขาวและน้ำ โดยใช้สุราและน้ำปริมาณเท่า
กัน คั้นเอาน้ำมาดื่มแทนน้ำ (เช้า เย็น เย็น)



ลำสิงา

ชื่อวงศ์	Verbenaceae
ชื่อวิทยาศาสตร์	Clerodendron inerme (L.)
ชื่อสามัญ	เขี้ยวจู, ส้มเนรา, สักขรีย่าน, ลำป้านงา, ส้ามะลิ้งา, ลำสิงา
การกระจาย	พบทั่วไปในบริเวณป่าชายเลน ซึ่งเป็นแหล่งน้ำกร่อย พบมากใน จังหวัดปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลา
ลักษณะทางพฤกษศาสตร์	
ลักษณะทั่วไป	เป็นไม้พุ่มสูงประมาณ ๑ - ๒ เมตร
ลักษณะราก	เป็นระบบรากแก้ว ไม่มีการสะสมอาหาร
ลักษณะลำต้น	ลำต้นค่อนข้างแบน มีร่องตื้น ๆ ตามยาว ๒ ร่อง ผิวของลำต้นมีสี ม่วงน้ำตาล
ลักษณะใบ	ใบออกตรงข้ามกัน ตัวใบรูปไข่เรียวเป็นมันสีเขียวเข้ม เนื้อใบค่อนข้าง หนา ฐานใบกว้าง ขอบใบเรียบ ปลายใบมนเว้าเข้าเล็กน้อย ใบกว้าง ๒ - ๕ ซม. ยาว ๔ - ๘ ซม. ก้านใบยาว ๑ ซม. มีสีม่วงน้ำตาล ไม่มีหูใบ
ลักษณะดอก	ดอกออกเป็นช่อจากซอกใบ ช่อหนึ่งมี ๓ ดอก ก้านช่อดอกยาวเท่ากัน ยาวประมาณ ๒ ซม. ก้านดอกย่อยยาว ๐.๕ ซม. มีริ้วประดับ ๒ อัน เป็นริ้วเล็ก ๆ ที่โคนดอกย่อย มีกลีบเลี้ยง ๕ กลีบ เชื่อมติดกัน เป็นรูประฆัง ตอนปลายแยกกัน ปลายกลีบมีสีม่วง บริเวณอื่นมีสีเขียว กลีบดอกสีขาว ออกติดกันเป็นหลอดเล็ก ๆ ยาว ๒.๕ - ๓ ซม. ภายในหลอดมีขนตอนปลาย แยกออกเป็น ๕ กลีบสีขาว เส้นผ่า ศูนย์กลางประมาณ ๐.๔ ซม. เป็นดอกสมบูรณ์เพศ สมมาตรแบบ bilateral symmetry เกสรตัวผู้ยาวโผล่พ้นกลีบดอก มี ๔ อัน สีม่วงแดง มีอยู่อันหนึ่งที่มีก้านชูยาวกว่าอันอื่น ก้านชูเชื่อมติดกับหลอด ของกลีบดอก อยู่ในตำแหน่งที่สลับกับกลีบดอก มีเกสรตัวเมีย ๑ อัน ปลายเกสรตัวเมียแยกเป็น ๒ แฉก รังไข่มี ๑ ห้อง ๔ carpel แบบ superior ovary ไข่ติดอยู่ที่แกนกลางของรังไข่



ภาพที่ ๕ สำลีงา





- ลักษณะผล ผลเป็นแบบ capsule มีขนาดเล็ก
- ลักษณะทางนิเวศวิทยา เป็นพืชที่ชอบขึ้นในที่ชื้น ตามริมน้ำลำคลอง มีความเข้ม
ของแสงปานกลาง
- ลักษณะของการใช้ประโยชน์ ใช้รากสำลีงา และรากแก้้มชอน ฝนกับน้ำมะนาว
ชุปสำลีพอกปากแผล หรือใช้ใบอ่อนของสำลีงาอย่าง
เดียว นำมาเคี้ยวพอกปากแผลที่ถูกงูพิษกัด แล้วนำราก
ไปต้มเอาน้ำดื่มแก้พิษงูทุกชนิด

ด้วยความปรารถนาดีจาก



ธนาคารกรุงเทพ จำกัด

สาขาสงขลา

“ธนาคารพาณิชย์ของรัฐบาล
ผลกำไรช่วยรัฐ พัฒนาประเทศ”